

ВСТУП

Феномен релігійних відносин

Запропонована книга – це вже другий частковий результат дослідження співробітниками Відділення релігієзнавства ІФ НАН України комплексної теми «Україна в умовах культурно-цивілізаційного діалогу XXI століття», яку виконують гуманітарно-суспільні інституції Національної Академії наук України. Загальна назва досліджуваної Відділенням теми «Поліконфесійність України як вияв її входження в культурно-цивілізаційний діалог XXI століття». В минулому році нами було видруковано першу книгу циклу «Релігія – Світ – Україна» під назвою «Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу». Третя книга циклу «Перспективи релігійних процесів світу й України» вийде у світ в наступному, 2012 році.

Україна – багатоконфесійна країна. Її не можна назвати з додаванням до її ймення якоїсь однієї конфесійної визначеності. Лише половину її релігійних організацій становлять православні, а тому вона не є православною країною, а скоріше країною з домінуванням православ'я. До того ж, це кількісне домінування значною мірою завдячує наявності багатьох «мертвих» православних організацій (наприклад, 9 монастирів УАПЦ мають лише 10 своїх насельників) або ж є наслідком розколу в багатьох поселеннях колись однієї православної парафії на 2-3 різної юрисдикції громад – УПЦ МП, УПЦ КП та УАПЦ. Тенденція поділів існуючих в Україні конфесій, Церков, релігійних течій, творення нових релігійних інституцій є однією з домінуючих нашого релігійного життя. При цьому в конфесійному житті спостерігається ще й інтенсивна внутрішня міграція, часто зумовлена навіть не релігійними, а чисто суб'єктивними мотивами. В цей процес активно втручається політичний чинник. Тому маємо на релігійній карті України не тільки релігійні більшини і меншини, а, скажемо так, і релігійну дрібноту, коли деякі конфесії репрезентуються у нас лише однією-двома громадами. Але для дослідників і вони цікаві, бо ж дають можливість пізнавати об'єктивні і суб'єктивні причини конфесійних міграцій, індивідуальні мотиви релігієвибору, а то й більше – прослідковувати процес становлення нової релігійної течії, з'ясувати фактори її постання, розвитку і поширення, зокрема роль в цьому кеносистичних чинників. Водночас тут можна вивчати й процеси «вмирання» окремих конфесій. Характерним в цьому є Велике Біле Братство, буттєвий цикл якого вклався лише десь в 20 років. Не знаходять послідовників для свого утвердження і поширення в Україні низка східних віросповідань. Не прийняло до себе рідновірські течії українське село, хоч, здавалося б, саме там вони мали б знайти щонайбільше своїх послідовників.

Конфесійне життя – то свій специфічний конкретно визначений соціум. Загалом конфесії характеризує відокремлений спосіб діяльності, замкнутість їх організаційних структур. Вони живуть за принципом «своє на вулицю не

вносити». Відтак про деякі з них ми знаємо лише те, що вони є, бо ж послідовники їх надто скупі в розповідях про життя своїх спільнот. Якщо вони й виходять за конфесійну громаду, то переважно для місіонерства, використовуючи при цьому вже напрацьовані форми діяльності. Звернемо увагу ще й на те, що у відкритий простір мало виходить періодичних видруків релігійних спільнот. Із офіційно заявлених в статистиці Держкомнацрелігій України на 2010 рік 386 видань для Бібліотеки релігієзнавця через поштову передплату ми можемо одержувати лише біля 60. Решта – не передплачуються. Релігійні меншини не прагнуть виходити із своєю пресою «за стіни» своїх громад. Вони навіть не бажають давати інформатики про своє життя і діяльність для часопису «Релігійна панорама» як би ми їх не просили. Пояснюють це нам надто просто: ми не бажаємо світитися, бо ж при рекламуванні своєї діяльності можемо попасти в агресивне поле традиційних Церков і навіть в немилість до нас їх владних опікунів.

Нижче друкуються параграфи, в яких розглядаються питання конфесійної карти України. Не станемо тут переповідати їх зміст. Якщо офіційна статистика дає цифру біля 60 діючих в Україні Церков і релігійних течій, то неофіційний їх підрахунок виходить на 125-130. Не всі вони включені в поле міжконфесійних відносин, скажемо так, просто функціонують, обережно подеколи виходячи за свої «кордони». А оскільки в нинішньому урбанізованому суспільстві фактично зникли ті міжсімейні, родинні й сусідські відносини, які характерні для сільського способу життя, то це дає можливість кожному сповідувати певну релігію за своїм особистим вибором її без поінформування про це навіть рідних, сусідів, друзів, колег по праці. Сприяє можливості такого відокремлення від соціуму окремих релігійних спільнот і те, що в Україні не існує законодавча обов'язковість не тільки реєстрації, а й навіть інформування місцевої влади про своє існування і характер своєї діяльності.

Коли йде мова про міжконфесійні відносини, то тут скоріше маються на оці відносини інституційних виявів конфесій, їх організацій і діячів. Доктор філософських наук В.Климов радить під *конфесіями* розуміти такі інституційовані системи, які включають в себе, як складові, певне віровчення, їх історію, культові та віросповідну практику, церковно-організаційну структуру, належність до якої ідентифікує й об'єднує певну групу віруючих.¹

Поняття *міжконфесійні відносини* співвідносне з поняттям *релігійні відносини*. Останнє не можна ототожнювати з поняттям *відносини релігій* чи *відносини конфесій*. Воно значно більше від них за своїм обсягом і суб'єктами-носіями.

Насамперед наголосимо на необхідності відрізнити поняття *відносини релігійні* і *відношення релігійне*. Особливості і відмінність їх дуже добре розписав навіть в довідкових статтях у нашому «Релігієзнавчому словнику»²

¹ Климов В.В. Свобода совісті, Церква, релігійність в українському суспільстві. – К., 2009. – С. 233.

² Релігієзнавчий словник. – К., 1996. – С.59-60)

знаний релігієзнавець професор Б.О.Лобовик. *Релігійне відношення* фіксує взаємозалежність елементів, сторін релігійного феномену, в яких виявляються певні властивості цілого й особливості його складників. *Різновидами релігійного відношення є відношення відображальні, виповнювальні і вірувальні*, які взаємозалежні між собою й водночас складають єдиний план релігійного світорозуміння і світоставлення. *Вірувальне відношення*, не будучи практичним чи пізнавальним досвідом суб'єкта, виявляється у його впевненості щодо реального існування надприродного – предмета віри. Воно, як психологічний феномен, здатне обнадіювати й давати розраду.

Відносини релігійні як вид відносин духовної сфери суспільства – це процес взаємозв'язку і взаємодії суб'єктів культової і позакультової діяльності та їх взаємин. Вони складаються у відповідності з релігійною свідомістю, існують і розвиваються шляхом релігійної діяльності. Знаний московський професор Ігор Яблоков наголошує на тому, що релігійні відносини мають суб'єктивний план, план свідомості, яка покладає певні відносини: 1. людей до гіпостазованих істот і атрибутивних властивостей та зв'язків; 2. релігійних індивідів, груп, громад, спільнот, організацій однієї з одною, між собою. Якщо перші відносини розгортаються в плані свідомості, хоч з необхідністю проявляються й у дійсних відносинах між людьми (напр., мирянина і священника), то другі, хоч і мають віднесеність до певних істот, властивостей, зв'язків, все ж виступають як дійсні, зовні виявлені взаємовідносини.³

Потрібно відрізнити *культові і позакультові релігійні відносини*. Культові відносини складаються під час культової діяльності. Остання, як вже зазначалося, акцентує увагу на відношеннях до гіпостазованих істот, атрибутивних властивостей і зв'язків. Ці відносини, хоч вони й розгортаються у сфері свідомості, виявляються і в взаємозв'язках людей. Культові відносини складаються в процесі релігійної діяльності і мають «вертикальний» і «горизонтальний» аспекти свого вияву. Якщо перший аспект розкриває відносини віруючої людини до надприродного, до Бога, то другий - відображає реальні відносини між членами релігійної громади, між вірянами і кліром в процесі здійснення культових дій. Водночас це й відносини з іншими віросповіданнями, релігійними течіями і їх спільнотами. Основу всіх цих відносин складає релігійні уявлення, віра в надприродне (Бога).

Позакультові релігійні відносини актуалізуються через позакультову релігійну діяльність. В них домінуюче місце і значення набирають дійсні, цебто зовні виявлені, відносини між релігійними індивідами, групами, громадами, спільнотами, організаціями. Позакультові відносини постають релігійними за умови базування їх на релігійних нормах, приписах, правилах. Носіями їх, залежно від степені впливу релігії, можуть бути етнос, сім'я, стан, клас, професійна група, держава, тобто такі соціальні і політичні спільноти, представники яких відносять себе також до якогось одного з наявних віросповідань. В міру утворення спеціальних релігійних спільнот, громад,

³ Яблоков И.Н. Отношения религиозные // Религиоведение: энциклопедический словарь. – М., 2006. – С. 72-73.

об'єднань, інститутів, субгруп, субінститутів до них переходить пріоритет актуалізації, носіння і трансляції релігійних відносин⁴.

Вирізняють ще *внутріспільнотні і міжспільнотні релігійні відносини*, відносини всередині конфесій, течій, Церкви, між носіями певної релігії.

Релігійні відносини можуть мати різний характер – солідарності, толерантності, нейтральності, конкуренції, конфліктів, боротьби. В нашій книзі мова йтиме переважно про міжконфесійні і міжцерковні відносини, які є різновидами релігійних відносин.

Виходячи з вище наведеного визначення В.Климовим «конфесії», *міжконфесійні відносини* будемо розглядати як відносини, що виникають між офіційними чи неофіційними носіями різноконфесійних ідентичностей з широкого кола проблем власності, канонічного права, церковної історії, існування і співіснування в державі та суспільстві, взаємовідносин між церквами, духовенством та віруючими, невтручання у діяльність релігійних організацій інших конфесій, запобігання конфліктності з питань участі/неучасті в спільних акціях загальнодержавного, релігійно-церковного, соціального, морального, патріотичного характеру тощо.

Зважаючи на принципову значущість для держав, суспільств, Церков, релігійних організацій, віруючих і невіруючих встановлення та гармонізації міжконфесійних відносин, у міжнародних та українських правових документах проблеми регламентації міжконфесійних відносин, їх нормалізації та шляхів поліпшення посідають чільне місце, даючи державам, національним законодавствам, урядовим структурам та релігійним інституціям надійні правові орієнтири забезпечення прав і свобод людини, свободи діяльності церков, релігійних об'єднань, центрів та громад, релігійних меншин, забезпечення та охорони релігійного плюралізму та ін.

Свобода вільного релігіївибору, вільного сповідання свого конфесійного віросповідання, цебто конфесійного буття, толерантність міжконфесійних відносин є одним із фундаментальних прав людини.

В написанні книги брав участь весь колектив Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ – доктори філософських наук Арістова А.В., Єленський В.Є., Климов В.В., Колодний А.М., Павленко П.Ю., Саган О.Н., Филипович Л.О., Шевченко В.В. та Яроцький П.Л., кандидати філософських наук Бабій М.Ю., Базик Д.В., Булатов А.А., Бучма О.В., Гаврілова Н.С., Горкуша О.В., Здіорук С.І., Недавня О.В., Недзельська Ю.К., Свистунов С.В. і Титаренко В.В., а також почесні наукові співробітники Відділення отець-професор Степан Ярмусь з Вінніпегу (Канада) і отець-доктор Іван Шевців із Сіднея (Австралія).

Професор А. КОЛОДНИЙ

⁴ Там само.